

PROSTOR

20 [2012] 1 [43]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

SVEUČILIŠTE
U ZAGREBU,
ARHITEKTONSKI
FAKULTET
UNIVERSITY
OF ZAGREB,
FACULTY
OF ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK | UDC 71/72
20 [2012] 1 [43]
1-218
1-6 [2012]

Af

POSEBNI OTISAK / SEPARAT | OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

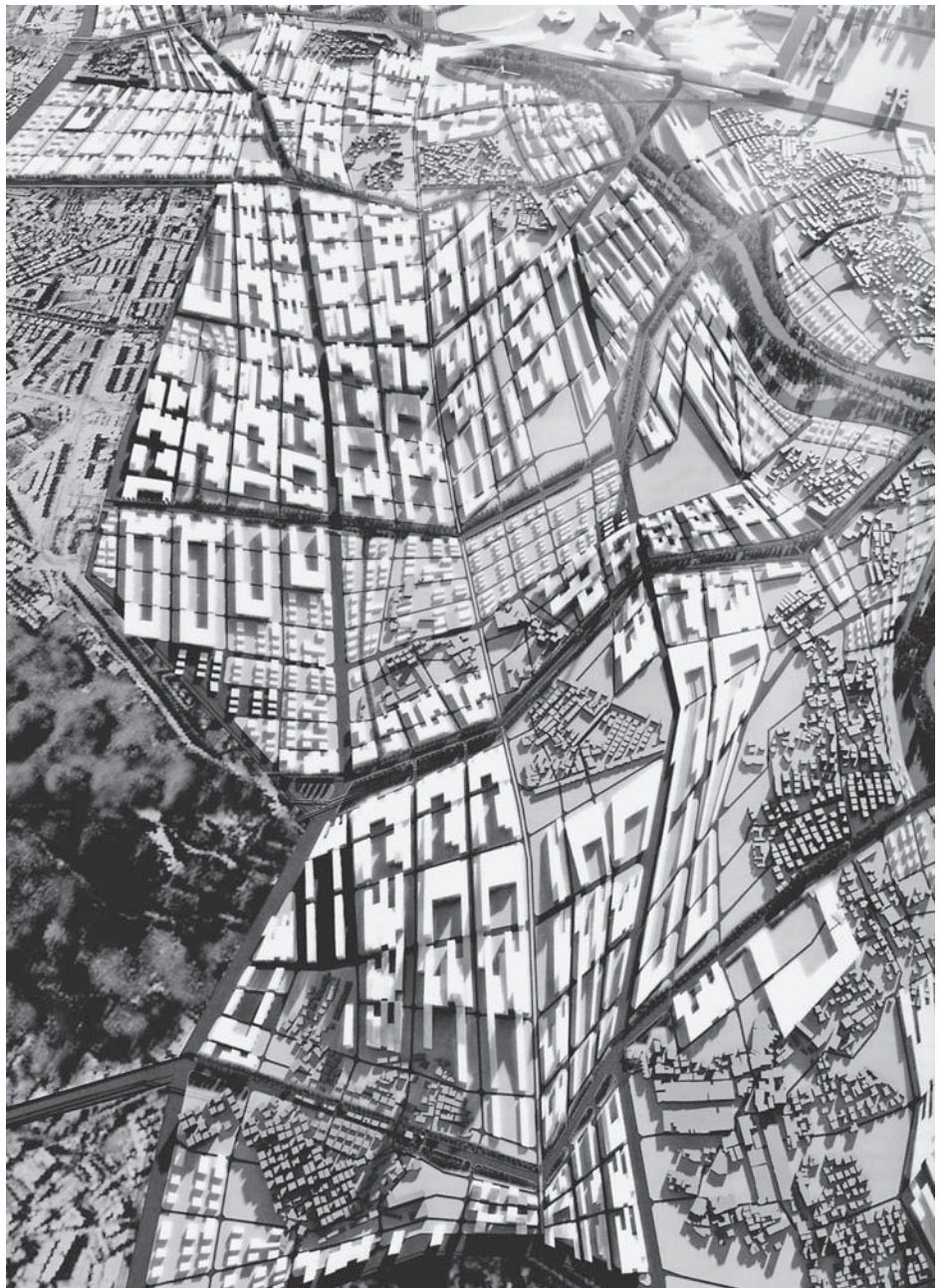
106-117 **BOJANA BOJANIĆ**
OBAD ŠČITAROCI
NIKOLA MATUHINA

LANDSCAPE URBANIZAM
NOVA PROSTORNA PARADIGMA

PRETHODNO PRIOPCENJE
UDK 712.3/4

LANDSCAPE URBANISM
NEW SPATIAL PARADIGM

PRELIMINARY COMMUNICATION
UDC 712.3/4

SL. 1. GROUNDLAB – DEEP GROUND (2010.): POBJEDNICKI RAD NA MEĐUNARODNOM NATJEČAJU ZA OBNOVU 11,8 KM² SREDIŠNJEG DIJELA GRADA LONGGANG U KINI
FIG. 1. GROUNDLAB – DEEP GROUND (2010.): WINNING ENTRY AT THE INTERNATIONAL COMPETITION FOR REDEVELOPMENT OF 11,8 KM² OF CENTRAL LONGGANG CITY IN CHINA

BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI, NIKOLA MATUHINA

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
ARHITEKTONSKI FAKULTET
HR – 10000 ZAGREB, KAČIČEVA 26

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF ARCHITECTURE
HR – 10000 ZAGREB, KAČIČEVA 26

PRETHODNO PRIOPĆENJE
UDK 712.3/4

PRELIMINARY COMMUNICATION
UDC 712.3/4

TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM
2.01.02. – URBANIZAM I PROSTORNO PLANIRANJE

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING
2.01.02. – URBAN AND PHYSICAL PLANNING

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 8. 5. 2012. / 14. 6. 2012.

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 8. 5. 2012. / 14. 6. 2012.

LANDSCAPE URBANIZAM NOVA PROSTORNA PARADIGMA

LANDSCAPE URBANISM NEW SPATIAL PARADIGM

EKOLOŠKI URBANIZAM
LANDSCAPE URBANIZAM
NOVI URBANIZAM
WALDHEIM, CHARLES

ECOLOGICAL URBANISM
LANDSCAPE URBANISM
NEW URBANISM
WALDHEIM, CHARLES

Landscape urbanizam, primarno kritička reakcija na nedostatak aktualne 'prostorne' vizije, prerasta tijekom posljednjega petnaestogodišnjeg razdoblja u suvremenu prostornu paradigmu, jasnih ciljeva objedinjavanja teoretskih i praktičnih postavki prostornih disciplina. Istražuje se prostorno-vremenski, praktični i teoretski kontekst nastanka *Landscape* urbanizma, reakciju struke, te primjenu u kontekstu suvremene izobrazbe budućih arhitekata i urbanista.

Landscape urbanism, primarily a critical response to a lack of current vision of space, has grown in the last fifteen years into a modern spatial paradigm clearly aimed at integrating theoretical and practical principles of space-related disciplines. This paper is a research into the historical, practical and theoretical context of its origin, a reaction in professional circles as well as its application within the framework of a contemporary advanced professional training of future architects and urban planners.

UVOD

INTRODUCTION

Landscape urbanizam¹ – novi oblik urbanističkog promišljanja prostora / urbanistička teorija u nastanku, potaknut/a ponajprije nemogućnošću rješavanja problema izrazito konzistentnih, ubrzanih i nepredvidivih urbanih promjena – razvio se tijekom posljednjih petnaestak godina u sustavni pokret objedinjenja širega spektra pojedinačnih, u današnje doba neopravdano samostalnih prostorno-planerskih, odnosno urbanističko-arhitektonskih disciplina.

Metodološki, *Landscape* urbanizam označava aktualnu (re)organizaciju discipline u kojoj pejzaž zamjenjuje arhitekturu u smislu osnovnoga gradbenog sredstva suvremenog urbanizma. Za mnoge pripadnike raznih disciplina, osim uloge iščitavanja i doživljaja urbanog prostora, njegove 'zelene' scenografije, krajolik postaje gradotvorni medij.²

Kao logičan slijed vremenu opravdanog povećanja globalne ekološke svijesti i intenzivnog prodiranja urbanoga u dragocjeni prostor izvorne prirodnosti javlja se reafirmacija pejzaža kao osnovnog elementa suvremenoga grada. Osim želje pojedine regije za isticanjem vlastitih kvalitativnih karakteristika, bilo s ekološkim ili s ciljevima turističkog 'brandinga', pojava *Landscape* urbanizma rezultat je važnosti shvaćanja promjenljivosti razvojnog procesa gradskog sustava, kao i uviđanja suvremene složenosti perceptivnih iskustava njegova socijalnog konteksta.³

Članak analizira prostorno-vremenski okvir nastanka i metode *Landscape* urbanizma, dosege teoretskog i praktičnog diskursa postavljene u kritički međuodnos s istodobnim razvojnim strujama/teorijama suvremenog urbanizma, i to radi preispitivanja aktualnih dosega lokalnih urbanih disciplina, ali i uvida u mogućnost njihova napretka razmatranjem metoda koje isticke *Landscape* urbanizam.⁴

IZRIČAJ I METODE LANDSCAPE URBANIZMA

EXPRESSION AND METHOD OF LANDSCAPE URBANISM

Izvor izričaja *Landscape Urbanism* nalazimo u sintagmi „Landscape as Urbanism”⁵ koju predstavlja James Corner⁶ organiziranjem niza stručnih sveučilišnih predavanja,⁷ održanih početkom devedesetih godina 20. stoljeća, radi promicanja pejzažno-arhitektonске tematike unutar područja arhitekture i urbanizma.⁸ Nedugo zatim arhitekt Charles Waldheim⁹ primjenjuje izričaj „Landscape Urbanism” i 1997. godine organizira istoimeno savjetovanje¹⁰ u Chicagu gdje promicanjem uloge krajolika u kontekstu aktualnih urbanih zbivanja u SAD-u postavlja termin *Landscape urbanism*. Savjetovanja su potaknula osnivanje diplomskih studija *Landscape* urbanizma, kako na sjevernoameričkim tako i na europskim sveučilištima.¹¹ Waldheim, kao i londonski Architectural Association,¹² zaslužni su za temeljne publikacije¹³ koje tekstovima različitih autora nastoje predstaviti

1 Prema engl. *Landscape Urbanism*; zasad nije u uporabi odgovarajući hrvatski prijevod.

2 CORNER, 2006.

3 WALDHEIM, 2006.

4 Istraživanje je provedeno u sklopu znanstvenoistraživačkog projekta „Urbanističko i pejzažno naslijeđe Hrvatske kao dio europske kulture” koje se provodi na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske.

5 WALDHEIM, 2002: 12

6 James Corner, pejzažni arhitekt, osnivač i direktor ureda *James Corner Field Operations*, istodobno predstojnik Katedre za pejzažnu arhitekturu i voditelj kolegija Pejzažne arhitekture na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Pennsylvaniji (University of Pennsylvania, School of Design).

7 Ciklus predavanja *Constructing Landscape* održan je 1993. godine na Sveučilištu u Pennsylvaniji, a ciklus *The Recovery of Landscape 1994.* godine na londonskom studiju arhitekture Architectural Association.

8 GRAY, 2006.

9 Charles Waldheim od 2010. godine predstojnik je Katedre za pejzažnu arhitekturu Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta Harvard, a prethodno profesor kolegija i voditelj studija Pejzažne arhitekture na Sveučilištu u Torontu. Među brojnim publikacijama autor je pejzažno-oblikovne tematike, ključne publikacije za postavljanje temelja *Landscape* urbanizma: WALDHEIM [ur.], (2006.), *The Landscape Urbanism Reader*, Princeton Architectural Press, New York.

10 Prvi stručni skup *Landscape* urbanizma, pod nazivom „*Landscape Urbanism Symposium and Exhibition*”, održan je 25.-27. travnja 1997. godine na Graham Foundation u

koncepte i osnovne postavke *Landscape* urbanizma – svojevrsan manifest djelovanja (Sl. 2.).

Sintaksa *Landscape* urbanizma vidljivo nalaze nekoliko značenja. U ovome kontekstu radi se o mogućem tumačenju/prevođenju engleske riječi *landscape* kao pridjeva (pejsažni urbanizam), odnosno imenice (urbanizam pejsaža/pejsažem). U prvom se slučaju *Landscape* urbanizam tumači kao pejsažni pristup urbanizmu, odnosno jedan od varijantnih pristupa urbanizmu kao stručnoj disciplini, dok se u drugom slučaju radi o stapanju ekvivalenata. Da bi pejsaž zamijenio arhitekturu u smislu osnovnoga gradbenog sredstva urbanizma, prepoznavanje uloge pejsaža kao potencijalnog pokretača urbanizma od temeljnog je značenja. „Trajno naslijeđe *Landscape* urbanizma jest da naposljetku nadopunjava, osuvremenjuje i promovira [urbanističke discipline], prije no što upotrebljava ‘zeleni’ pejsaž, neovisno je li ovdje ‘zeleno’ u kontekstu imenice, pridjeva ili pak glagola.”¹⁴

Landscape urbanizam se glede metodologije prostornih zahvata može definirati kao strateški pristup (pre)oblikovanja urbanog tkiva procesima koje vezemo za pojam pejsaža: sustavi navodnjavanja, vegetacija, bioraznolikost, ekološka svijest, prostorna orijentacija, razotkrivanje mogućnosti suvremenih oblika urbane agrikulture, kao i postojećih i novoplaniranih urbanih sustava javne infra-

strukture – samo su neke od osnovnih tema discipline.¹⁵ Karakterističnost promišljanja uloge i mogućnosti pejsaža primijenjena u konkretnom prostoru može se pobliže predstaviti projektom nizozemske skupine autora West 8¹⁶ iz 1990. godine, namijenjenog oblikovanju prostora zaštićenoga morskog nasipa (brane) Eastern Scheldt u Zeelandu, u Nizozemskoj. Naizgled dizajnerska i primarno površinska intervencija¹⁷ redefinira značenje pojma reciklaže kao ekološki osvijestene aktivnosti, dok infrastruktura kao predodređena konstanta prestaje biti prostorna i sadržajna supljina, a postaje predmetom novonastaloga prirodnog spektakla. Neovisno o *a priori* propisanim metodama i ‘mjerilu’ djelovanja u prostoru, princip *Landscape* urbanizma nalaze da se prostor istodobno razmotri kao sustav i kao sastavni dio većega fizičkog, povijesno-kulturološkog, sociološkog i antropogenog sustava.

Metode *Landscape* urbanizma, osim sveobuhvatnosti promišljanja prostornih datosti i jasne primjene znanja iz različitog spektra prostornih disciplina, međusobno se razlikuju pristupom urbanističkom oblikovanju. Jedan od mogućih pristupa jest ‘strojarski/računalni’¹⁸ – arhitektonski model koji promovira stvaranje novih infrastrukturnih sustava, arhitektonskih oblika i perivojnih ‘struktura’ apstrakcijom prirodnih sustava i postojećih procesa. Takav pristup uključuje varijetet prostornih uzoraka, stapanje mjerila i disciplina, s naglaskom na promjenljivost programa i autonomiju arhitektonskog oblika.¹⁹ Primjena se očituje u suvremenim projektima studenata Diplomskoga studija *Landscape* urbanizma na londonskom Architectural Associationu, u kojima je autonomija oblika rezultat korištenja računalnih programa u svrhu sinteze i kontrole ukupnih prostornih procesa. Predoslovnim shvaćanjem takvog modela, autonomija urbanog oblika postaje pritom osnovni predmet očekivanih stručnih kritika,²⁰ a njezina je primarna uloga, zapravo, kritički osvrt na dijagramatsko promišljanje i oblike prostornog mapiranja specifične pejsažnoj arhitekturi.

Drugi je pristup onaj što ga promovira *Field Operations*²¹ – model potisnutih ‘oblikovnih’ karakteristika koji se bavi prostorom između zgrada, bilježi i analizira kontekstualne procese i mogućnosti njihove kvalitativne promjene s ciljem ekološke i programatske obnove. Za razliku od računalnoga (‘strojarskog’) pristupa, krajnji je rezultat proces, a oblik je njegova prateća (ne strogo definirana) sastavnica. Primjena načela očituje se ponajprije u radovima²² Jamesa Cornera / Field Operations, u čijem je pristupu vidljivo naglašeno strateško promišljanje (promjenljivosti) prirodnih, socijalnih i kulturnih procesa.²³

Sl. 2. NASLOVNICE KNJIGA O *LANDSCAPE* URBANIZMU (2006.) I *Ekološkom urbanizmu* (2010.): TEKSTOVIMA RAZLIČITIH AUTORA NASTOJE SE PREDSTAVITI KONCEPTI I OSNOVNE POSTAVKE, SVOJEVRSNI MANIFEST DJELOVANJA. FIG. 2. FRONT COVERS OF BOOKS ABOUT *LANDSCAPE URBANISM* (2006) AND *ECOLOGICAL URBANISM* (2010): TEXTS WRITTEN BY VARIOUS AUTHORS TEND TO PRESENT THE CONCEPTS AND BASIC PRINCIPLES, A KIND OF A MANIFESTO

Chicago, u organizaciji za napredne studije likovnih umjetnosti (predavanja su održali C. Waldheim, M. Mostafavi, J. Corner, A. Wall, A. Geuze i dr.).

¹¹ Diplomске studije University of Illinois (Chicago), University of Toronto, Harvard Graduate School of Design, Massachusetts Institute of Technology, Architectural Association (London).

¹² Arhitektonski fakultet u Londonu (poznat kao AA), osnovan 1890. godine; studij su pohađali ugledni arhitekti, primjerice: John Ruskin, Richard Rogers, Zaha Hadid, Rem Koolhaas i dr.

¹³ MOSTAFAVI, NAJLE, 2003.; WALDHEIM, 2006.

¹⁴ MOSTAFAVI, 2010: 39

¹⁵ GRAY, 2006.

¹⁶ West 8 – „Medunarodni ured za urbanističko oblikovanje i pejsažnu arhitekturu”, osnovan 1987., čine ga partneri Andrian Geuze (pejsažni arhitekt), Endo Bindels i Martin Biewenga (obojica urbanisti).

¹⁷ Pejsažno oblikovanje trakastim nizanjem recikliranih morskih školjki u tamnijim i svjetlijim tonovima kao svjesno izazivanje biološkog fenomena – jata priobalnih ptičjih vrsta (radi mimikrije) intenzivirano slijecu na sebi komplementarni ton podne obrade.

¹⁸ *Machinic mode* [GRAY, 2006.] prema naslovu publikacije: MOSTAFAVI, M.; NAJLE, C. (2003.), *Landscape Urbanism: A Manual for the Machinic Landscape*, Architectural Association, London

¹⁹ MOSTAFAVI, NAJLE, 2003.

²⁰ MUIR, 2010.

²¹ GRAY, 2006.

²² Natjecajni rad za pejsažno preoblikovanje prostora Fresh Kills Landfill (2003.), natjecajni rad za uređenje prostora *Shelby Farms Park* u Memphisu, Tennessee (2009.)

²³ WALDHEIM, 2006.

LANDSCAPE URBANIZAM U SKLOPU SUVREMENIH URBANISTIČKIH TEORIJA I POKRETA

LANDSCAPE URBANISM IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY URBAN PLANNING THEORIES AND MOVEMENTS

• **Novi i Ekološki urbanizam – prethodnik i mogući sljedbenik paradigme *Landscape urbanizam*** – *Landscape urbanizam* razvio se kao alternativni oblik promišljanja prostora, svojevrsna kritika disciplinarnosti posvećenosti tradicijskim oblicima urbanizma, ali i kao „alternativa Novom urbanizmu”²⁴ koji „promovira stvaranje i obnovu raznolikih, prohodnih, kompaktnih, pritom, u pogledu funkcije – mješovitih zajednica sastavljenih od komponenti istovjetnih konvencionalnim oblicima urbanog razvoja, komponiranih u integrirani sustav cjelovitih zajednica”.²⁵ Spomenute zajednice konglomerat su prostora stanovanja, rada, trgovine, zabave, javnih i društvenih sadržaja te drugih temeljnih urbanih funkcija, s naglaskom na njihovu organizaciju u kontekstu pješaku povoljne udaljenosti ili, drugim riječima – konglomerati funkcija intenzivirane gustoće.²⁶ Koncept Novoga urbanizma pojavljuje se 1970-ih i 1980-ih godina u SAD-u, a izgrađen je na onodobnim aktualnostima u polju urbanističkih disciplina koje su težile oponašanju i modernizaciji povijesnih urbanih uzoraka. Iako njegova popularnost raste – u planerskim, arhitektonskim i geografskim časopisima, taj je koncept ocijenjen sumnjivim.²⁷

Glavni protagonisti razvoja Novoga urbanizma jesu arhitekti, ujedno i osnivači organizacije Congress for the New Urbanism [CNU]²⁸ – Peter Calthorpe, Andrés Duany, Elizabeth Plater-Zyberk i drugi.²⁹ Osnovni ciljevi i metode djelovanja „novih urbanista” definirane su poveljom³⁰ iz 2001. godine. Prema toj povelji oni propagiraju „metropolitanske regije sastavljene od dobro strukturiranih gradova i mjesta, odnosno susjedstva s centrima i rubovima koji omogućuju identifikaciju; kompaktni razvoj koji čuva područja obradive zemlje, te područja osjetljivog okoliša; razvoj ispunjavanjem s ciljem revitalizacije gradskih centara; međusobno povezane ulice, naklonjene pješacima i biciklistima, često u obliku prilagodene mreže ili mrežastih uzoraka; mješovitu uporabu zemljišta ispred jedinične namjene; diskretni razmještaj garaža i parkirališnih površina da bi se izbjegli prostori kojima dominira automobil; razvoj orijentiran tranzitu, prigodno oblikovane i smještene zgrade javne namjene i mjesta javnog okupljanja; [...] visokokvalitetne parkove i zaštićena područja korištena u svrhu definicije i povezivanja stambenih susjedstava i predjela; arhitektonsko oblikovanje koje iskazuje postovanje prema lokalnoj povijesti i regio-

nalnom karakteru”.³¹ Mnogi kritičari Novoga urbanizma raspravljaju kako je on u biti orijentiran višoj srednjoj klasi te u još većoj mjeri potiče klasnu, rasnu, odnosno etičku segregaciju,³² istodobno upućujući kritike na morfološki čin oponašanja povijesnih oblika, težnje za ostvarivanjem urbane gustoće kakvu nalaže povijesni grad.

Ekološki urbanizam, naziv uveden 2003. godine Konferencijom Ekološkog urbanizma,³³ odnosno kasnije istoimenom publikacijom Mohsena Mostafavija³⁴ (Sl. 2.), suvremeni je pristup urbanizmu koji kao vlastiti cilj postavlja „inkorporaciju i prilagodbu svojstvenih, konfliktnih uvjeta ekologije i urbanizma”,³⁵ odbijajući pritom pripadnost određenoj strukovnoj ideologiji. Ekološki urbanizam, kako ga definira M. Mostafavi u uvodu spomenute konferencije, jest „[...] kako kritika, tako i istovremeni nastavak diskursa o *Landscape urbanizmu* u promijenjenim uvjetima”.

• **Odnos *Landscape urbanizma* i Ekološkog urbanizma** – Osvrćući se na promjenljivost nazivlja novih urbanističkih struja s epitetom ekološkog, Waldheim navodi da razvoj oblika urbanizma (bilo *Landscape*, Ekološkog ili nekoga drugog) kao najstrože i najpotpunije oblikovne kritike urbanističkog oblikovanja tijekom vremenski nam bliske povijesti – nije slučajnost. Da bi objasnio moguću kritičku osnovu zasnivanja pojma Ekološkog urbanizma, Waldheim ističe kako nekadašnji snažni pokret objedinjenja, misleći na *Landscape urbanizam*, proživljava razdoblje vlastite ‘sredovječnosti’, prestao je biti dovoljno avangardan te je postao teoretski i praktično relevantan. Ekološki urbanizam definira kao „tekuću potrebu za rekvalifikacijom urbanističkog oblikovanja koje pokušava opisati okolišne, ekonomske i socijalne uvjete suvremenoga grada”.³⁶ Podrobnijim određenjem pojmova Ekološki urbanizam postaje logičan nastavak *Landscape urbanizma*. Ekološki urbanizam pokušava osjetiti fenomenologiju i duh grada do razine mjerila arhitekture i održivosti. Njegovo osnovno obilježje jest holiistički pristup i kvalitativno prozimanje različitih mjerila i disciplina. On najocitije ruši granice realnog i virtualnog, urbanog i ruralnog, te time jača veze i komplementarnosti

²⁴ WALDHEIM, 2010: 21

²⁵ www.newurbanism.org/

²⁶ newurbanismblog.com/

²⁷ ELLIS, 2002.

²⁸ *Congress for the New Urbanism (CNU)* – istodobno medijsko i fizičko okupljanje skupine istomišljenika s ciljem utemeljenja i promocije ciljeva Novoga urbanizma.

²⁹ www.cnu.org/

³⁰ Povelja Novoga urbanizma (engl. Charter of the New Urbanism) još se naziva CNU Charter.

³¹ www.cnu.org/charter [2001.]

³² ELLIS, 2002.

³³ Konferencija pod nazivom „Ecological Urbanism” održana je 2003. na Sveučilištu u Oregonu, SAD.

najrazličitijih dijelova planiranog teritorija. Dizajn nudi novi ključ koji povezuje ekologiju i urbanizam, i to urbanizam koji nije u kontradikciji sa svojim okolišem.

• **Sukob *Landscape* urbanizma i Novoga urbanizma** – *Landscape* urbanizam, kao svojevrstan manifest novoga urbanističkog djelovanja, razvija se kao reakcija na aktualnu globalnu krizu – nedostatak aktualne, suvremene urbanističke teorije i prakse, dok istodobno biva potaknut aktualnim, već duboko ustaljenim, praktičnim načelima, poglavito onim Novoga urbanizma. Pritom se *Landscape* urbanizam sukobljuje s Novim urbanizmom naglašavajući suprotnost pristupu planiranja.

U vlastitim su predavanjima i tekstovima Waldheim i drugi *Landscape* urbanisti opisali „nove urbaniste” kao nostalgичno ‘zapele’ u koncepciji gradskog života koji ignoriraju promjene što ih donosi moderna uslužna ekonomija, internet i sustav autocesta. Amerikanci su nedvosmisleno demonstrirali kako bi radije živjeli ‘raspršeno’, a *Landscape* urbanisti [u prilog činjenici] tvrde da je vjerovanje u mogućnost vraćanja ‘paste za zube natrag u tubu’ koja podliježe zakonima zoniiranja i oblikovanja – obmana.³⁷ U tekstu iz 2010. godine James Corner će temeljitije obrazlažući osnovne postavke i koncepciju *Landscape* urbanizma kao nove paradigme, ističući pritom ‘krizna područja’ suvremene urbane kulture, reći da je najproblematičniji vid urbanističkog oblikovanja, koji se do danas održao na području Sjeverne Amerike, u proteklih nekoliko godina bio strukovna tendencija prilagodbi reakcionarnom kulturno-političkom i nostalgичnom osjećaju „novih urbanista”. Vodeće arhitektonsko-obrazovne ustanove udaljile su se od onoga najlošijeg što takvo kopiranje uzoraka 19. stoljeća podrazumijeva.³⁸ Autor nastoji dokazati kako urbanističko oblikovanje treba pridavati manje pozornosti izgubljenim, pastoralnim scenografijama i namjernoj imitaciji povijesnih urbanih oblika karakterističnih za pristup ‘novih urbanista’, a više raznolikim urbanim uvjetima.

Zagovaratelji Novoga urbanizma nisu ostali imuni na navedene optužbe *Landscape* urba-

nista, nego su im uputili jednako teske optužnice, naglašavajući pritom njihov prividno veći interes za krajolik u odnosu na stanovnike gradova i nazivajući to „širenjem u dopadljivoj zelenoj haljini”.³⁹

Iz opisanoga spleta okolnosti, koji je i dalje ‘na snazi’, moguće je izvesti zaključak kako je riječ o (namjernom) predoslovnom shvaćanju manifesta, odnosno ciljeva suprotnih urbanističkih načela, te jednako neopravdanom netočnom tumačenju istih u korist vlastite promocije – kako *Landscape*, tako i „novih urbanista”. ‘Postmoderna’, moderna, kao i starija povijest arhitektonske i urbanističke teorije i prakse – primjerice sukobi struja u doba pojave bečke secesije ili brojnih teoretskih spletova prije, tijekom i nakon integracije moderne kao stila – može se zaključiti da je i ovdje riječ o sličnoj situaciji. U nedostatku učinkovitih, aktualnih teoretskih i praktičnih postavki suvremenog urbanizma, ali i u doba konstantnih promjena i istodobnog postojanja nebrojenih usporednih urbanih i ruralnih, socioloških i kulturnih stvarnosti te jednakovrijednih fenomena i (ne)pogodnosti – važno je da obje opisane ‘strane’ u što većoj mogućoj mjeri prihvate takav, izrazito složeni sustav životne ravnoteže. Sukob interesa – stručnih, političkih, socijalnih i inih – može se iščitati kao moguća ‘olakotna okolnost’ za nastanak i razvoj nove misli. U tom pogledu, prednost u opažanju pozitivnih datosti nasuprotnne struje, kao i mogućem uključivanju njezinih temeljnih načela u razmatranje vlastitih rješenja, pridodaje se zagovornicima *Landscape* urbanizma koji se, kako u teoriji, tako i praksi, još nastoje dokazati stvarajući novi pojam ili teoriju Ekološkog urbanizma.

URBANISTIČKO PROMIŠLJANJE I DJELOVANJE METODAMA *LANDSCAPE* URBANIZMA

METHODOLOGY OF *LANDSCAPE* URBANISM IN REFLECTION ON URBAN PLANNING AND ACTIVITIES

• **Prethodnici *Landscape* urbanizma** – Uvidom u povijesne oblike prostorno-planerskog, urbanističkog i arhitektonskog djelovanja u prostoru mogu se vidjeti sličnosti pojedinih pristupa – teoretskih, ali i praktičnih – s onima *Landscape* urbanista. Primjeri su to koji specifično promišljenim djelovanjem u prostoru, korištenjem pejzaža kao osnovnoga gradbenog sredstva arhitektonsko-urbanističkog, kulturološkog i/ili socijalnog prostora, mogu poprimiti epitet prethodnika *Landscape* urbanizmu (neovisno o njihovom mjerilu zahvata).

Korijene svojevrsnoga ‘etičkog kodeksa’ odnosa prema krajoliku, karakterističnog i za *Landscape* urbanizam, pronalazimo u tradicijskom, protoznanstvenom kineskom ‘umijeću’ feng-shui, koje „uvijek daje prednost prirod-

³⁴ Mohsen Mostafavi, arhitekt, od 2008. godine dekan na Harvard Graduate School of Design, autor je (uz brojne publikacije arhitektonsko-urbanističke tematike) ključne literature za suvremeni razvoj *Landscape* urbanizma (s Doherty, G.): MOSTAFAVI, M.; DOHERTY, G. (2010.), *Ecological Urbanism*, Lars Müller Publishers, London.

³⁵ MOSTAFAVI, 2010: 32

³⁶ WALDHEIM, 2010: 21

³⁷ www.boston.com/bostonglobe/ideas/articles/2011/01/30/green_building/?page=4 [30.1.2011.]

³⁸ CORNER, 2010: 22-23

³⁹ www.boston.com/yourtown/cambridge/articles/2011/01/30/green_building/?page=4 [30.1.2011.]

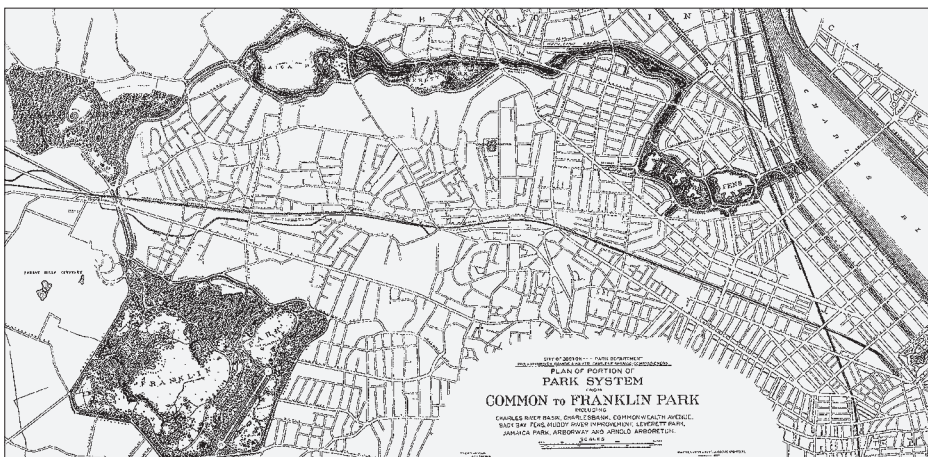
SL. 3. ALISON I PETER SMITHSON, BERLIN HAUPTSTADT (1957.): NATJECAJNI PROJEKT KOJI PREDVIĐA MREŽU PLATFORMI U SREDISTU BERLINA, RJEŠENJE KOJE DOPUŠTA PROSTORNU I VREMENSKU NEPREDVIDIVOST RAZVOJA.
FIG. 3. ALISON AND PETER SMITHSON, BERLIN HAUPTSTADT (1957): COMPETITION ENTRY: A NETWORK OF PLATFORMS IN CENTRAL BERLIN. THE PLAN ALLOWS SPATIALLY AND TEMPORALLY UNPREDICTABLE DEVELOPMENT.

nom uzorku i procesima Qi-ja, odnosno daha. U tom kontekstu sveti pejzaž postaje duhovna mreža održive životne ravnoteže te postaje infrastruktura koja nosi *duh mjesta*, istovjetno grčkom (zapadnjackom) *genius loci*”.⁴⁰

Devetnaesto stoljeće donosi u Americi sustav perivoja gdje takav gradski krajolik služi kao infrastruktura za rekreaciju i estetiku, dok je istodobno Europa često koristila koncept perivojnog/pejsažnog prstena – *greenbelt* ili pejsažnih klinova/prstiju (Sl. 4.). Dvadeseto stoljeće donosi ekološku mrežu gdje pejzaž postaje infrastruktura za zaštitu prirodnih prostora, očuvanje biološke i krajobrazne raznolikosti. Dvadesetprvo stoljeće uvodi ekološku infrastrukturu i ekosustave, a pejzaž služi kao integrirana infrastruktura održivosti grada i teritorija.

Modalitete uporabe krajolika kao gradotvornog sredstva pronalazimo i u konceptualnom

SL. 4. F. L. OLMSTED – EMERALD NECKLACE, BOSTON (1894.): PLAN BOSTONSKOG PEJSAŽNOG SUSTAVA PERIVOJA
FIG. 4. F.L. OLMSTED – EMERALD NECKLACE, BOSTON (1894): LAYOUT OF BOSTON LANDSCAPED PARK SYSTEM

primjeru vrtneoga grada⁴¹ autora Ebenezera Howarda, koji krajem 19. i početkom 20. stoljeća postavlja urbani koncept što „negira razlike ruralnih naselja i urbane aglomeracije”.⁴² Grad preuzima pozitivne ekološke karakteristike života na selu te ekonomske i kulturne prednosti gradskog života. Poimanje pejzaža kao elementa organizacije srednjih urbanih funkcija, istovremeno zaustavljanja nekontrolirane spontanosti urbanog širenja,⁴³ unaprijedeno je ugradnjom istoga u složeni hijerarhijski sustav vrtne gradova, koncept istodobne uporabe krajolika kao elementa ograničenja, pokretača, gradotvornog elementa te, naposljetku, elementa koji poprima epitet socijalnoga regulatora.⁴⁴ Jednaka obilježja gradotvornosti pejzaža čitaju se i u primjerima urbanih preobrazbi sredinom i krajem 19. stoljeća.⁴⁵

U pogledu novijega urbano-povijesnog konteksta, moguća načela djelovanja *Landscape* urbanista nalazimo i u teoretskom i u praktičnom radu poslijeratne grupe arhitekata poznatijih pod pseudonimom Team X.⁴⁶ Natječajni projekt, primjerice, autora Alison i Petera Smithsona za natječaj „Berlin Hauptstadt” 1957. godine predviđa mrežu platformi koje se protežu iznad nulte razine ratom devastiranoga središta Berlina (Sl. 3.). Naglasen je složeni sustav komunikacija, prostornih doživljaja i trodimenzionalne prostorne hijerarhije. Važnost je toga projekta stajalište autora koji prihvaća vlastitu nemogućnost samostalnog predviđanja obnove cjelokupnog procesa prostorne, financijske i soci-

⁴⁰ Cjelokupni je pejzaž (planine i vodeni tokovi) promatran u obliku međupovezanog sustava, sastavljenog od elemenata u jasno istaknutom sustavu hijerarhijskih odnosa – zmajeve kraljeznice/vene, odnosno mreža Qi-ja. Sveta infrastruktura pejzaža ovdje je svojevrsan *a priori* uzorak, uvjetima kojega svako ljudsko djelovanje mora podležiti. Takav je tradicijski etički *kodeks* korišten pri zasnovanju i gradnji sela i gradova, cesta, mostova, čak i grobnica. [Yu, 2010: 59-61]

⁴¹ Sheme vrtneoga grada E. Howard postavlja u knjizi iz 1898. godine: *To-Morrow: A Peaceful Path to Real Reform*.

⁴² MIRKOV, 2007: 314

⁴³ Središnji gradski prostor obilježava perivojni trg – trg u obliku perivoja, perivoj u funkciji trga – uokolo kojeg su porjedane zgrade javne, društvene, trgovačke i druge namjene.

⁴⁴ Kao dodatni primjer valja spomenuti Central Park u New Yorku F. L. Olmsteada iz sredine 19. st., koji je nakon manje od stoljeća postao središnji kulturno-socijalni i urbano-ekološki pokretač Manhattan.

⁴⁵ Prepoznatljivi i poznati primjeri gradotvornosti pejzaža u koncepciji urbanoga širenja Beča (Ringstrasse) i zagrebačke Lenucijeve perivojne potkove – gdje pejzažni okvir istodobno predstavlja poticaj nastanku arhitektonskih oblika i kvalitetivnu kontrolu njegova urbanog razvoja.

⁴⁶ Team X službeno je osnovan 1954. godine u Nizozemskoj s važnim ciljem redefinicije i spajanja CIAM-a, a povodom postavljanja temelja 10. međunarodnog kongresa CIAM-a u Alziru, no zbog političkih i inih okolnosti održan u Dubrovniku. Neki od članova bili su: A. i P. Smithson, A. van Eyck, J. Bakema, G. Candillis, S. Woods i dr.

jalne obnove danog područja, iz čega proizlazi rješenje u potpunosti prilagodljivo koje dopušta prostornu i vremensku nepredvidivost razvoja. Konkretnija, opipljiva sredstva suvremenoga *Landscape* urbanizma ne izostaju ni u brojnim drugim projektima istih autora. Ideja, primjerice, svjesne uporabe pejzaža kao elementa jednakovrijednog arhitekturi,⁴⁷ odnosno primjera reprogramacije i ponovne uporabe napuštenih infrastrukturnih sustava.⁴⁸

Njemački pejzažni planer i profesor Walter Rossow već je 1959. godine upozoravao na uništenje Zemlje (*Die grosse Landvernichtung*), postavio je tezu potpune međuovisnosti grada i teritorija, naglašavajući da krajolik mora biti uvijek podloga prostornog planiranja. Poznata je njegova sintagma *Die Landschaft muss das Gesetz werden* – pejzaž mora biti zakon. On tako postaje izvor pejzažne arhitekture, ali s različitim pristupima, tradicijama, uvjetima i ovisnostima.⁴⁹ Ulogu pejzaža kao elementa (re)organizacije gradskog tkiva istaknuo je i njemački arhitekt i urbanist Ludwig Hilbesheimer projektom decentraliziranoga grada Detroita iz 1960. godine (Sl. 5.).

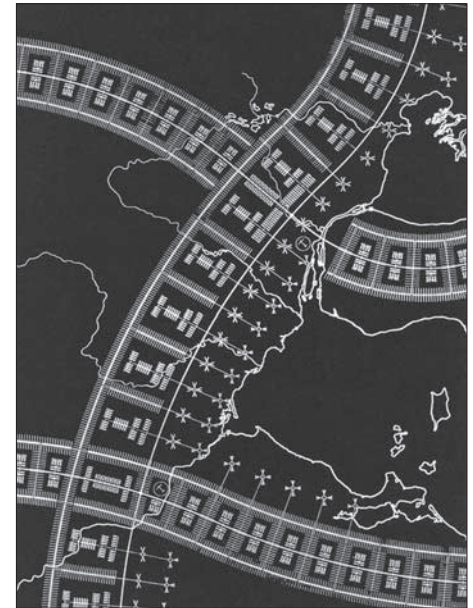
Od 1947. do 1978. godine nizozemski arhitekt Aldo van Eyck projektira više od 700 javnih igrališta. Autor pronalazi zaboravljene gradske točke nastale križanjem ulica, mjesta neaktivna zbog vlastita položaja i drugih razloga. Tijekom godina nastaje sustav (poput infrastrukture) gradskih igrališta (za odrasle, jednako kao i za djecu), neodređen *a priori* prostornim planom. Vrsnoća zahvata dodat-

no se očituje u postupnom razvoju sustava participacije korisnika – samo stanovništvo počinje uočavati takve gradske točke i istodobno zahtijeva izgradnju istih u vlastitim susjedstvima, pa tako do kraja 1970-ih godina dosežu brojku 700. Igrališta tako postaju „aktivni agenti urbane reintegracije”⁵⁰ (Sl. 6.).

• **Prepoznatljivi elementi i metode *Landscape* urbanizma u odabranim suvremenim projektima i izvedbama** – Osamdesetih godina 20. stoljeća – u čemu se slažu i autori ključnih publikacija⁵¹ sa svrhom predstavljanja, odnosno promicanja predmetne discipline – vrijedi istaknuti značenje nekoliko ključnih međunarodnih arhitektonsko-urbanističkih natjecaja kao promicatelja osnovnih koncepata *Landscape* urbanizma. Jedan je od takvih međunarodni natječaj za Parc de la Villette u Parizu iz 1983. godine.⁵² Prvonagrađeni rad Bernarda Tschumija, kao i onaj drugonagrađeni autora OMA/Rem Koolhaas – projekti su koji posljednjih gotovo trideset godina „orkestriraju urbani program i pejzažne procese”.⁵³ Oba su rješenja nastala kao rezultat želje da aktivno definiraju i organiziraju program neovisno o arhitektonskom oblikovanju. Projekti su prisvojili krajolik kao medij komponiranja i raspoređivanja programa koji su nepredvidivi i podložni političkim promjenama. Takvim su djelovanjem označili početak preispitivanja suvremenog urbanizma, koje se nastavlja do danas.⁵⁴ Tschumi svojim rješenjem predviđa medij pejzaža kao elementa ‘reda’ – kako programatske, tako i socijalne promjene tijekom vremena. Time se ujedno dotiče i misli o suvremenoj prostornoj intervenciji, dajući prednost programatskom i sadržajnom promišljanju nad onim oblikovnim.⁵⁵ Koolhaas ce, opisujući vlastite metode, reci da nije opasno predvidjeti kako će se tijekom života perivoja program konstantno mijenjati – u funkcionalnom smislu, a perivoj ce sve više biti u perpetualnom stanju revizije,⁵⁶ te kako „shema neizgrađenosti istražuje suživot nepredviđenih odnosa između perivojnih programa”.⁵⁷

Preispitivanje vrijednosti kroz navedena dva rješenja navelo je na razgovor o odnosu urbanizam – pejzaž u kojem su arhitekti bivali ohrabreni na transgresiju u pejzažnu ‘dimenziju’. Transgresija, u ovome kontekstu, ne označava omekšavanje granica i međusobnu istovremenu suradnju dviju disciplina/tema, već apropijaciju temelja jedne discipline u drugu.⁵⁸

Među važnim međunarodnim natjecajima valja spomenuti natječaj za rješenje Downsview Parka u Torontu (2000.),⁵⁹ kojega su radovi zaslužni za promicanje novog oblika iščitavanja postojećih ekoloških i dinamičkih potencijala, kao i nemogućnosti potpunog predviđanja budućih razvojnih procesa da-

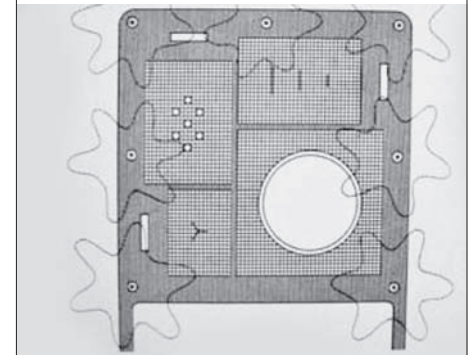

SL 5. LUDWIG HILBESHEIMER – DETROIT RE-PLANNING (1960.): PROJEKT KORISTI PEJSAŽ I INFRASTRUKTURU KAO OSNOVNE ELEMENTE ORGANIZACIJE DECENTRALIZIRANOG URBANIZMA.

FIG. 5. LUDWIG HILBESHEIMER – DETROIT RE-PLANNING (1960): LANDSCAPE AND INFRASTRUCTURE ARE SEEN AS BASIC ELEMENTS OF DECENTRALIZED URBANISM

SL 6. ALDO VAN EYCK, DJEČJA IGRALIŠTA (1947.-1978.): PRIMJER IZVEDENOG IGRALIŠTA (1948.), JEDNO OD 700 JAVNIH IGRALIŠTA U AMSTERDAMU KOJE ALDO VAN EYCK SMJESTAVA U ZABORAVLJENIM GRADSKIM PROSTORIMA/ TOČKAMA

FIG. 6. ALDO VAN EYCK, CHILDREN'S PLAYGROUNDS (1947-1978): PLAYGROUND (1948), ONE OF 700 PUBLIC PLAYGROUNDS IN AMSTERDAM THAT ALDO VAN EYCK PLACES IN ABANDONED CITY SPACES

47 Robin Hood Gardens, London (1972.)

48 West Berlin Railway Yards, Berlin (1988.)

49 ROSSOW, 1984: 144-145

50 VOELCKER, 1955.

51 Primjerice brojni pojedinačni tekstovi u: MOSTAFAVI, NAJLE, 2003. i WALDHEIM, 2006.

52 BALJON, 1992.

53 WALDHEIM, 2002: 13

54 GRAY, 2006.

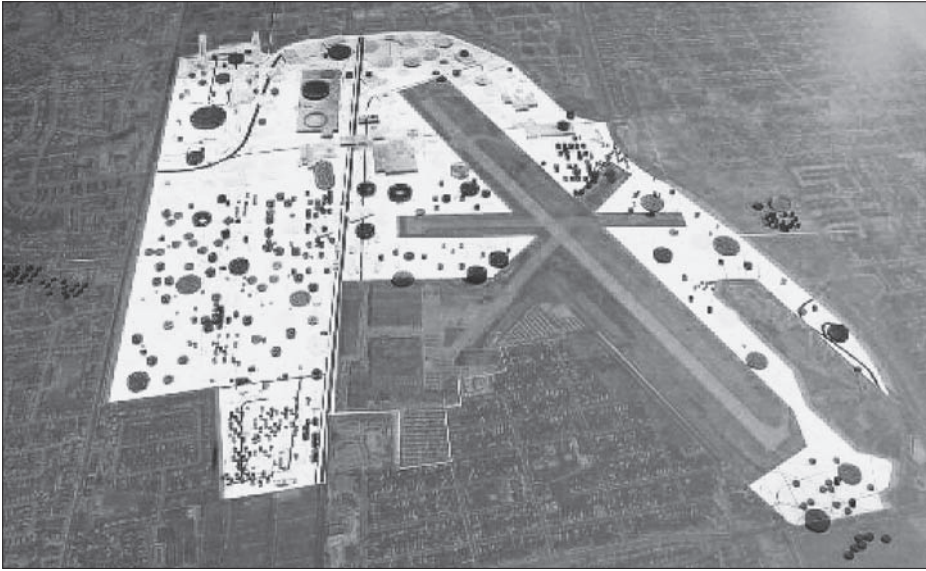
55 WALDHEIM, 2006: 40. La Villette je gradski/urbani perivoj projektiran kao građevina koja sama oblikuje svoj *genius loci* pomoću *les folies* koje se transformiraju da bi obuhvatile različite sadržaje. Taj prostor nije imao svoj *genius loci*, ali je „pomocu kocaka fluidnog prostora stvorio mrežu koja sprječava prostor da se razlije”.

56 KOOLHAAS, MAU, SIGLER, 1995: 894-936

57 WALDHEIM, 2006: 41. Kroz usporedne pejzažne poteze perivoj postaje organizirana infrastruktura nepredvidivih mogućnosti promjene. Koolhaas od La Villettea stvara društveni kondenzator u kojem su trake kroz prostor programirane da budu promjenljive i njihovo je postojanje time nestabilno, ali im je stabilnost ponudena kroz prirodne elemente (drveće), kojih je nestabilnost osigurana njihovim rastom.

58 REESER, SHAFER, 2002: 4

59 Natječaj za uređenje napuštene površine vojne zračne luke u Torontu 1999. godine raspisuje Canada Lands Company Ltd. Na natječaju sudjeluju timovi James Corner Field Operations (sa Stanom Allenom), Bernard Tschumi i suradnici, tokijski Foreign Office Architect, te Rem Koolhaas/OMA i Bruce Mau sa suradnicima (prvonagrađeni tim).

SL. 7. OMA/REM KOOLHAAS + BRUCE MAU: TREE CITY (DOWNSVIEW PARK TORONTO, 2000.), MAKETA RJEŠENJA
 FIG. 7. OMA/REM KOOLHAAS + BRUCE MAU: TREE CITY (DOWNSVIEW PARK TORONTO, 2000.), SCALE MODEL

nog konteksta. Prvonagrađenim rješenjem ureda OMA / Rem Koolhaas, metodološki usporedivim s rješenjem za La Villette,⁶⁰ pejzaž uzdižu na razinu katalizatora urbanizacije i procesa nepredvidive promjene⁶¹ (Sl. 7.). Uporabom sličnih metoda karakterističnih pristupu *Landscape* urbanista – mapiranjem prostornih, socijalnih i kulturoloških razvojnih procesa – ističe se i prijedlog Jamesa Cornera i Stana Allena, kako za Downsview, tako i za natječaj⁶² iz 2003. godine za uređenje budućega, prostorno najvećega newyorskog perivoja na Staten Islandu.

SL. 8. MANCHESTER – IRWELL RIVER PARK (2007.): PONOVRNO OTKRIVANJE RIJEKE U GRADU
 FIG. 8. MANCHESTER – IRWELL RIVER PARK (2007.): A REDISCOVERED RIVER IN THE CITY

Primjer River+City+Life za Lower Don Lands u Torontu pokazuje što *Landscape* urbanizam traži – a to je razumijevanje okoliša i intenzivno uključivanje ekoloških funkcija i progresivne kulture dizajna. Toronto waterfront postao je neka vrsta laboratorija za ispitivanje novih pristupa. Iako je na natječaju 2007. godine za Lower Don Lands pobijedio Michael van Valkenburgh, ocjenjivački sud ističe da rad grupe *Stoss Landscape Urbanism*, koju vodi Chris Reed, nudi viziju integracije urbanih oblika i prirodnih procesa. Krenulo se od postavke da rijeka mora biti glavni materijal kojim se gradi prostor – težište je na infrastrukturi rijeke i na stvaranju tipova izgradnje koji ovisе o korištenju prirodnih elemenata.⁶³

Projekt (2007.) za Irwell River Park u Manchesteru, dijelom već i izveden, otkriva rijeku u gradu, koja je bila pretvorena u kanal i urbanistički marginalizirana. Osam kilometara dugačak perivoj zamislen je kao gospodarski pokretač zapuštenoga prostora u gradu. Namjera je pomoću pejzaža stvoriti mjesto koje će podići vrijednost gradskoga zemljišta, stvoriti prostore stanovanja i kulture, organizirati *waterfront* u gradu, ostvariti koncentraciju putova i šetnica te time privući posjetitelje, povezati ljude i gradske prostore⁶⁴ (Sl. 8.).

U posljednjih desetak godina brojni su projekti urbanih preobrazbi (izvedeni djelomično ili u cijelosti) osmišljeni u duhu *Landscape* urbanizma – od velikoga mjerila cijeloga grada, preko gradskih poteza i cjelina do pojedinačnih blokova i trgova⁶⁵ (Sl. 9. i 10.). Jedan od najpoznatijih i najpopularnijih projekata i izvedaba jest High Line⁶⁶ u New Yorku – svojevrsan spoj *Landscape* urbanizma i Novoga urbanizma,⁶⁷ najbolji primjer preoblikovanja dijela grada perivojnom arhitekturom te stvaranja novoga gradskog prostora povezivanja i kretanja. Ured James Corner Field Operations, jedan od autora High Linea,

60 'Tree City', Masterplan for a large scale urban park – ono što u kontekstu rješenja za Parc de la Villette znače linearni potezi neizgrađenog, ovdje je primijenjeno kružnim shemama sadnje raznorodnih oblika.

61 www.oma.eu/projects/downsview-park

62 Dvostupanjskim natjecajem, koji je raspisao *Gradski odjel za planiranje grada* (New York), predviđalo se pejzažno uređenje i urbana preobrazba tadašnjeg odlagališta otpada Fresh Kills Landfill.

63 REED, 2010: 93; BURGA, 2008. Reedov projekt imao je dva jasna cilja: ekološki odnos između rijeke Don i jezera te kulturološki međuodnos između Toronta i obale jezera. Rijeka je stavljena na prvo mjesto, a to je inverzija uobičajenoga, jer bi se projekt urbanoga dizajna osnivao na izgrađenom tkivu.

64 FOX, FINK, 2012.

65 Neki poznati projekti i izvedbe: 'Ring Megalopolis Concept' – Tokyo Bay (waterfront); Milano the Green Plan do 2015. (pejzažni rub grada koji se s osam pejzažnih veza veže sa središtem Milana); Green Plan Philadelphia (sustav javnih prostora koji grad dovode do rijeke); Madrid Rio Project (linearni park uz rijeku Manzanares na površini od 820 ha), Istanbul – Yenikapi Transfer Point and Archaeo-Park (preobrazba napuštene i prazne obale, 130 ha) i dr.

proglašen je početkom godine pobjednikom natječaja za preoblikovanje čikaškoga lučnog područja Navy Pier.⁶⁸ Osnovni se koncept temelji na isprepletanju prirodnoga postojećeg konteksta s 'novom prirodom'. Pejzaž i postaje osnovni gradbeni element preoblikovanja.⁶⁹ Slične su kvalitativne karakteristike vidljive i u pobjedničkom radu grupe Ground-Lab na međunarodnom natječaju 2010. godine za obnovu 11.8 km² središnjega dijela grada Longgang u Kini (Sl. 1.).

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Dok se izričaj *Landscape architecture* (pejsažna/perivojna arhitektura) koristi od 1828. godine (prvi ga je koristio Gilbert Laing Meason u značenju pitoreskne arhitekture), naziv *Landscape urbanism* (pejsažni/perivojni urbanizam) prvi primjenjuje arhitekt Charles Waldheim i promovira ga 1997. godine u Chicagu. Tijekom posljednjih petnaest godina *Landscape urbanizam* planerski se i projekantski uobličio s jasnim pristupom, metodama i postupcima.

Vizija *Landscape urbanizma* jest obilježiti vrijeme i stvoriti prepoznatljivo mjesto prilikom širenja i obnove gradova primjenjujući načela pejsažne ekologije i pejsažne arhitekture. *Landscape urbanizam* možemo čitati i kao *landscape* i kao *urbanizam*, dakle, kao *pejsaž* i kao *grad*, a važnost krajolika u odnosu na grad jest što on može oblikovati i preoblikovati grad. Prihvaćanjem smjernica koje nalaže takav koncept pejsaž postaje okvir kroz koji se gleda suvremeni grad, kao i glavni medij kojim se uobličuje. Osnovni pristup *Landscape urbanizma* temelji se – ne na širenju grada, već na ponovnom otkrivanju zapuštenih i zanemarenih prostora u gradu, koji se ne promatraju kao točke, nego se stvaraju sustavi za njihovu afirmaciju i novu

aktivnu urbanističku, te gospodarski i društveno relevantnu ulogu, naglašavajući pritom važnost prirodnih sastavnica. U praksi takav pristup nudi prikladan alat za planiranje gradskih teritorija – pripadnika većih sustava: složene mreže inženjerskih infrastruktura i komplementarnoga prirodnog sustava.

Iščitavanjem nepredvidive promjenljivosti potreba suvremenoga grada, *Landscape urbanizam* usporedno razmatra veće i manje mjerilo od onoga početno zadanog, koristi gradske infrastrukturne sustave kao mreže novih mogućnosti, a gradski razvoj ne promišlja potrebom planiranja novih stambenih naselja (susjedstva), već sustavnim iščitavanjem promjenljivih potreba suvremenoga grada, stvaranjem umreženog sustava javnih prostora, s osobitim naglaskom na kulturno, društveno i gospodarsko oživljavanje zaboravljenih dijelova grada. Projektiranje zgrada prije projektiranja samoga prostora, u kontekstu ove paradigme – nije zadovoljavajući izbor. Naprotiv, takvo djelovanje umanjuje vrsnoću i neotkrivene mogućnosti gradskoga prostora. Danas je *Landscape urbanizam* osnovno očište renomiranih europskih i američkih sveučilišta (Architectural Association, Harvard University, University of Illinois, University of Pennsylvania i dr.), kojih studentski radovi i publikacije ukazuju na izrazitu zrelost u promišljanju gradskoga prostora, međunarodnu kompetentost u rješavanju sveobuhvatnih prostornih i socijalnih problema. Kao i u kontekstu izobrazbe, praktična primjena metodoloških sredstava *Landscape urbanizma* ostavlja za sobom izrazito kvalitetan i društveno aktivan gradski prostor.

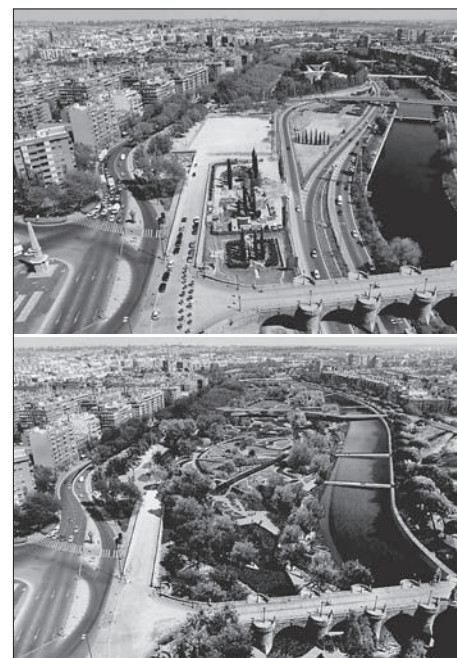
Kritike ovom pristupu redovito su znanstveno neutemeljene, a proizvod su plitkog iščitavanja discipline kao primarno dekorativne i dizajnerske. Najstrože kritike *Landscape urbanizma* primarno proizlaze iz njega samog,⁷⁰ a upravo to ga čini izuzetno aktualnim i iznova spremnim na preispitivanje vlastitih sredstava.

Landscape urbanizam ne prihvaća potpunu prostornu, funkcionalnu, oblikovnu, kao ni disciplinsku (pred)određenost, a svojim djelovanjem iskazuje mogućnost ukazivanja na uvidene nelogičnosti primjene kanona *klasinih* prostorno-planskih disciplina. Konzistentno mapiranje prošlih i sadašnjih te omogućavanje okvira za razvoj novih, nepredvidivih procesa pridodaje mu epitet svojevrsne *metadiscipline*, urbanizma koji omogućuje istovremeno postojanje i *subjekta* i *objekta*, prirode i artificijelnog, jedinice i skupine. Na posljetku, nedvojbeno je vrijednost *Landscape urbanizma* stajalište o nedjeljivosti arhitekture i urbanizma – koncept na koji nas je, iz nejasnih razloga, potrebno ponovno podsjetiti.

SL. 9. MILANO GREEN PLAN 2015/PGT MILANO (2006./2007.): PEJSAŽNI RUB GRADA KOJI SE S OSAM PEJSAŽNIH VEZA POVEZUJE SA SREDISTEM GRADA
FIG. 9. MILANO GREEN PLAN 2015/PGT MILANO (2006./2007.): LANDSCAPED FRINGE OF THE CITY LINKED WITH THE TOWN CENTER BY EIGHT LANDSCAPE LINKS

SL. 10. MADRID RIO PROJECT (2009.): LINEARNI PERIVOJ DULJINE 6 KM, PLOŠTINE 820 HA UZ RIJOKU MENZANARES, NA MJESTU BRZE GRADSKE PROMETNICE KOJA JE SMJESTENA ISPOD ZEMLJE, PRIJE I POSLIJE UREĐENJA.
FIG. 10. MADRID RIO PROJECT (2009): LINEAR PARK 6 KM LONG WITH AN AREA OF 820 HECTARES ALONG THE MENZANARES RIVER, AT THE SITE OF A FAST CITY ROAD PLACED UNDERGROUND, BEFORE AND AFTER ITS CONSTRUCTION.

66 Autorska suradnja autora James Corner Field Operations, američkoga arhitektonskog ureda Diller i Scofidio te nizozemskoga *garden designera* Pieta Oudolfa iz 2006. godine za adaptaciju napuštene gradske željeznice u javni pjesački pejsažno-perivojni prostor. Izgradnja je počela u travnju 2006., a u tijeku je gradnja treće, posljednje faze projekta. [www.fieldoperations.net/]

67 *Landscape urbanizam* zagovara 'recikliranje' napuštenih infrastrukturnih sustava i njihovo pejsažno reprogramiranje [WALDHEIM, 2006.], dok Novi urbanizam idealizira sustave pjesačkih putova (sa svim potrebnim sadržajima na pjesaku povoljnoj udaljenosti) u gusto izgrađenom urbanom tkivu. [http://www.cnu.org/]

68 Natječaj za urbanističko-arhitektonsko rješenje/preoblikovanje lučkog područja Navy Pier u Chicagu, najveće gradske turističke atrakcije (zabavni park s mnoštvom raznolikih turističkih sadržaja), raspisan je 1.9.2011. [www.navypiervision.com/]

69 www.archdaily.com/217265/james-corner-field-operations-team-wins-navy-pier-competition/ [15.3.2012.]

70 Uvođenje, primjerice, pojma *Ekološkog urbanizma* kritička je reakcija na 'zastarjelost' metoda i diskursa *Landscape urbanizma*. [MOSTAFAVI, 2010.]

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

1. ANDERSSON, T. (2010.), *Landscape Urbanism versus Landscape Design*, „Topos”, 71: 80-83, München
2. BALJON, L. (1992.), *Designing parks: an Examination of Contemporary Approaches to Design in Landscape Architecture: Parc de la Villette, Paris 1982-3*, Architectura and Natura Press, Amsterdam
3. BINET, H.; BUNSCHOTEN, R.; HOSHINO, T. (2001.), *Urban Flotsam: Stirring the City – Chora*, 010 Publishers, Rotterdam
4. BURGA, H. F. (2008.), *River+City+Life: A guide to Renewing Toronto's Lower Don Lands by Stoos Landscape*, „Places Journal”, 20 (3), College of Environmental Design, UC Berkeley
5. CORNER, J. (2006.), *Terra Fluxus*, u: *The Landscape Urbanism Reader* [ur. WALDHEIM, C.], Princeton Architectural Press: 21-33, New York
6. CORNER, J. (2010.), *Landscape Urbanism in the Field*, „Topos”, 71: 25-29, München
7. DOHERTY, D. (2010.), *How green is Landscape Urbanism*, „Topos”, 71: 36-39, München
8. DRAKE, S.C. (2010.), *Term – Definition – Identity*, „Topos”, 71: 50-57, München
9. ELLIN, N. (1996.), *Postmodern Urbanism*, Blackwell Publishers, Cambridge
10. ELLIS, C. (2002.), *The New Urbanism: Critiques and Rebuttals*, „Journal of Urban Design”, 7 (3): 261-269, London
11. FOX, E.; FINK, P. (2012.), *Irwell River Park – The Rediscovery of Manchester's Lost River*, „Topos”, 78: 28-35, München
12. GEUZE, A. (2010.), *Second Nature*, „Topos”, 71: 40-42, München
13. GRAY, C. D. (2006.), *From Emergence to Divergence: Modes of Landscape Urbanism*, magistrski rad, University of Edinburgh, Edinburgh
14. HOWARD, E. (1965.), *Garden Cities of To-Morrow*, Faber & Faber, London
15. KOOLHAAS, R.; MAU, B.; SIGLER, J. (1995.), *S, M, L, XL*, The Monacelli Press, New York
16. MIRKOV, A. (2007.), *Vrtni gradovi Ebenezer Howarda*, „Sociologija”, 49 (4): 313-331, Beograd
17. MOSTAFAVI, M. (2010.), *Why Ecological Urbanism? Why Now?*, „Topos”, 71: 30-35, München
18. MOSTAFAVI, M.; DOHERTY, G.; DESIGN, H.U.G.S.O. (2010.), *Ecological Urbanism*, Lars Müller Publishers, London
19. MOSTAFAVI, M.; NAJLE, C. (2003.), *Landscape Urbanism: A Manual for the Machinic Landscape*, Architectural Association, London
20. MUIR, L. (2010.), *Mapping Landscape Urbanism*, magistrski rad, University of Manitoba, Manitoba
21. REESER, A.; SCHAFFER, A. (2002.), *Approaching landscapes*, „Praxis: Journal of writing + building”, 4: 4-5, Cambridge
22. REED, C. (2010.), *Landscape Urbanism in Practice*, „Topos”, 71: 90-107, München
23. ROSSOW, W. (1984.), *An Stelle einer neuen Beschreibung der Situation: Auszüge aus Beiträgen zum Thema im Zeitraum von 25 Jahren*, München 1960, u: *Bauen in der Landschaft* [ur. Rossow, W.], katalog, Akademie der Künste: 144-145, Berlin
24. SHANE, G. (2006.), *The Emergence of Landscape Urbanism*, u: *The Landscape Urbanism Reader* [ur. WALDHEIM, C.], Princeton Architectural Press: 55-67, New York
25. SPENCER, D. (2010.), *Landscape Urbanism at the Architectural Association*, „Topos”, 71: 64-67, München
26. STUDER, M. (2011.), *Interview with Charles Waldheim: Landscape urbanism now* [www.Landscapeurbanism.com]
27. VOELCKER, J. (1955.), *Polder and Playground*, „Architect's Year Book”, 6: 89-94, London
28. WALDHEIM, C. (2002.), *Landscape Urbanism: a Genealogy*, „Praxis: Journal of writing + building”, 4: 12, Alexandria
29. WALDHEIM, C. (2006.), *Landscape as Urbanism*, u: *The Landscape Urbanism Reader* [ur. WALDHEIM, C.], Princeton Architectural Press: 35-53, New York
30. WALDHEIM, C. (2010.), *On Landscape, Ecology and other Modifiers to Urbanism*, „Topos”, 71: 20-24, München
31. WELLER, R. (2006.), *An Art of Instrumentality: Thinking Through Landscape Urbanism*, u: *The Landscape Urbanism Reader* [ur. WALDHEIM, C.], Princeton Architectural Press: 69-85, New York
32. YU, K. (2010.), *Five traditions for Landscape Urbanism Thinking*, „Topos”, 71: 58-63, München

IZVORI

SOURCES

INTERNETSKI IZVORI

INTERNET SOURCES

1. <http://www.cnu.org/>
2. www.spaceandculture.org/ [27.9.2011.]
3. <http://www.dualworkshop.net/> [02.04.2010.]
4. www.oma.eu/projects/downsview-park
5. www2.prnewswire.co.uk/cgi/news/release?id=53578
6. <http://mspace.lib.umanitoba.ca/bitstream/1993/3848/1/Muir%20Mapping%20Landscape%20Urbanism.pdf> [2010.]
7. www.archdaily.com/217265/james-corner-field-operations-team-wins-navy-pier-competition/ [15.03.2012.]
8. www.fieldoperations.net/
9. www.navypierdivision.com/

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

- Sl. 1. *** 2010, „Topos”, br. 71
- Sl. 2. Arhiva autora
- Sl. 3. http://1.bp.blogspot.com/_2tWjNCLG3ko/TUwt3C1m_lI/AAAAAAAAA8c/Tof6UyvwHhk/s1600/001+plano+general+de+la+propesta.jpg
- Sl. 4. *** 2010, „Topos”, br. 71
- Sl. 5. *** 2010, „Topos”, br. 71
- Sl. 6. <http://dedededos.files.wordpress.com/2009/07/parques-de-juego-aldo-van-eyck2.pdf>
- Sl. 7. <http://www.daniels.utoronto.ca/files/alisanorth.pdf>
- Sl. 8. http://www.isuf2010.de/Papers/Fox_Eddy.pdf
- Sl. 9. <http://www.metrogramma.com/>
- Sl. 10. <http://stuffinmadrid.wordpress.com/2012/03/17/madrid-rio/>

SAŽETAK

SUMMARY

LANDSCAPE URBANISM
NEW SPATIAL PARADIGM

Landscape urbanism, primarily a critical reaction to a lack of vision of space, is currently developing into a contemporary paradigm aimed at integrating the theoretical and practical principles of space-related disciplines focusing on the landscape as a predominant element in modern urban design. Landscape urbanism has developed as a logical consequence of a more intensive urban dominance in the natural environment, a need for ecological awareness-raising and an unjustified autonomy of some space-related disciplines. The ideologists and main protagonists who are authors of fundamental publications dealing with theoretical and practical aspects of Landscape urbanism are architect Charles Waldheim and landscape architect James Corner, founders of the graduate programs in Landscape urbanism at North American and European universities.

Methodologically, Landscape urbanism can be defined as a strategic approach to redesign of the urban fabric through processes related to the concept of landscape. Independently of any predefined methods and scale of interventions in space, the underlying principle of Landscape urbanism refers to the consideration of space as a system but at the same time as a constituent of some greater physical, historical, cultural, sociological and anthropogenic system.

Landscape urbanism has developed as an alternative to New Urbanism in America in the 1970s and 1980s and its commitment to traditional urban forms. The latter is mainly criticized for its attempt at morphological imitation of historic forms as well as a tendency to create an urban density typical of a historic city. 'New urbanists' respond in an equally brusque manner accusing the protagonists of Landscape urbanism to be seemingly more interested in the landscape than in the city dwellers. Unlike New urbanists Landscape urbanists are more ready to consider positive implications in both approaches. They are still in the process of trying to win full recognition, both in theory and in practice and to create a new concept or theory – Ecological urbanism.

Ecological urbanism aims to integrate typical conflicting requirements of both ecology and urbanism

rejecting any professional ideology. Strict adherence to a high quality integration of various scales and disciplines including a more precise terminological definition makes Ecological urbanism a logical successor of Landscape urbanism.

An insight into the history of space development reveals obvious similarity between some theoretical and practical approaches within the framework of Landscape urbanism and some types of historical interventions in space. The origin of its 'code of ethics' lies in a proto-scientific Chinese 'art' of feng-shui which turns the holy landscape into a spiritual network of a sustainable balanced life whereas the infrastructure takes on the *spirit of the site* (*Genius loci*). In the 19th century, the American approach favoured a system of parks thus making urban landscape an infrastructure for recreation and aesthetics. At the same time in European countries, a commonly used concept was that of a park / landscape ring – *greenbelt* or landscape wedges / fingers. Modalities of landscape use as a means of urban development can be found in the Ebenezer Howard's concept of a garden city in the late 19th and the early 20th centuries. His urban concept denied the differences between rural settlements and urban agglomerations.

As far as a more recent urban and historical context is concerned, the principles of Landscape urbanism can be found in the theoretical and practical work of the post-war group of architects called Team X. A competition entry by Alison and Peter Smithson for the competition "Berlin Hauptstadt" from 1957 anticipated a complex system of communication links, experiences of space and a three-dimensional spatial hierarchy allowing spatially and temporally unpredictable development. Modern principles of Landscape urbanism are present in their other projects as well. Walter Rossow, German landscape planner and professor, warned as early as 1959 of large-scale destruction of the Earth (*Die grosse Landvernichtung*). He set up a thesis of a total mutual dependance between the city and the land emphasizing that landscape should always be the foundation and a starting point in physical planning. From 1947 to 1978 Dutch archi-

tect Aldo van Eyck designed more than 700 public playgrounds. Through a parallel system of users' participation, these playgrounds have become one of the integral components of urban reintegration. A few key international architectural and urban planning competitions from the 1980s play a significant role concerning the recognizable methods of Landscape urbanism. One of them is an international competition for Parc de la Villette in Paris (1983). The first award-winning entry by Bernard Tschumi as well as the second award winning entry by the authors OMA / Rem Koolhaas are the projects which adopt landscape as a medium of composing and planning the programs that are unpredictable and subject to political changes.

An on-going redefinition of contemporary urbanism started actually with such events. Equally influential are recent international competitions, particularly those concerning the layout of Downsview Park in Toronto (2000), Fresh Kills Landfill in New York (2003), and Lower Don Lands in Toronto (2007). The awarded entries promote a new kind of interpretation of the existing ecological and dynamic potentials as well as an awareness of the impossibility to predict future development of a given context. In the last ten years numerous urban redevelopment projects have been conceived in the spirit of Landscape urbanism including urban scale, urban entities, individual city blocks and squares.

Nowadays Landscape urbanism is a starting point in the programs of many renowned European and American universities (Architectural Association, Harvard University, University of Illinois, University of Pennsylvania etc.). Their students' projects show a mature reflection on urban space and an international competence in dealing with comprehensive spatial and social issues. Likewise, the practical application of the methodological means of Landscape urbanism leaves behind a high quality and socially active urban space. The most severe criticism comes from Landscape urbanism itself. It is precisely what makes it exceptionally attractive and always ready to redefine its own potential.

**BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI
NIKOLA MATUHINA**

BIOGRAFIJE

BIOGRAPHIES

Dr.sc. **BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI**, dipl.ing. arh., docentica je na Katedri za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu. Autorica/koautorica je 8 knjiga, brojnih znanstvenih članaka, priopćenja na međunarodnim skupovima, studija, urbanističkih/prostornih planova i projekata pejzažne arhitekture. [www.scitaroci.hr]

NIKOLA MATUHINA, univ.bacc.arch., diplomant je na Studiju arhitekture i urbanizma, dobitnik Rektorove nagrade 2010./11., demonstrator na kolegijima Katedre za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu, suradnik na znanstvenom projektu Katedre.

BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI, Ph.D., Dipl.Eng. Arch., Assistant Professor in the Department of Urban Planning, Physical Planning and Landscape Architecture. She is author / co-author of 8 books and numerous scientific papers, conference proceedings, studies, urban and physical plans and landscape architecture projects. [www.scitaroci.hr]

NIKOLA MATUHINA, B.Arch., student in Architecture and Urban Planning Graduate Program, Rector's award winner (2010/11), student tutor in the Department of Urban Planning, Physical Planning and Landscape Architecture, co-worker in the Department's research project.

